

EN BÅTTUR PÅ VÄNERN I BÖRJAN AV 60-TALET.

Av EVERT NYQVIST.

Vi startar tidigt en morgon i början av juni från Inre hamnen i Kristinehamn. Över torgen hörs skrattmåsarna tillsammans med fiskmåsar och enstaka gråtrutar kivas och väsnas om äganderätten till upptäckta godbitar, som någon slarver slängt ut från sin parkerade bil under natten. På Wahlundsgårdens tak krumbuktar sig en duvhane för sin maka inför andra bosättningen i år.

Albinmotorns elstart gör att avfärden kan ske omedelbart. Några gräsänder passerar. De visar ingen skygghet utan ligger uppmärksamt observerande oss i väntan på att någon brödbit skall kastas till dem. Mitt emot Larssons Varv till höger om oss, styrbords sida till sjöss, finns ett bestånd av vit sötväppling *Melilotus alba*, men den blommar först senare. Förekomsten är omnämnd i Hård av Segerstads Värmlandsflora.

Komna mitt för tullhuset påminner jag mig att här fiskade en ungfågel av storskarv hösten 1961. Vid Lantmannaföreningens lager har flera intressanta fågelarter observerats, bl.a. den på senare tid till Sverige invandrade turkduvan.

När vi passerar Sannavassen med stadens sopstation skulle åtskilligt intressant från fågelvärlden kunna relateras, i synnerhet från 30- och 40-talen. Då iaktogs här rastande, sällsynta arter såsom myrspov, kustsnäppa, spovsnäppa, småsnäppa, småspov och dubbelbeckasin bland mera vanliga vadararter, t.ex. enkelbeckasin, mosnäppa, kärnsnäppa och brushane. Här förekom också en mindre, fast stam av rapphöns samt, efter inplanteringen vid Gustavsvik och A9, fasaner. Av småfåglar lade man särskilt märke till steglits, vinterhämpling, gråsiska men även snösiska och blåhake. På senare år har gräshoppångare iakttagits här.

Kursen sätts nu mot Prästeruds udde. Här går ett rev ut i nordlig riktning, där under årens lopp åtskilliga motorbåtsägare blivit av med sina propellar.

Även jag har här bidragit med ett exemplar. Sjöbotten hyser en hel del s.k. myrsmalm, som förr i tiden tillvaratogs för smältning i någon av de många hyttorna i stadens närhet. Senare generationer känner knappast till något om vare sig malmen eller hyttorna. På Prästeruds udde, där Plywoodfabriken byggdes, fanns före byggnationen en synnerligen förmålig häckplats för flera fågelarter. Nu mera är Casco inrymt i fabrikslokalerna. Vid Prästerud hörde jag min första bastardnäktergal, som härmsångaren hette tidigare, och likaså den första grönsångaren. Så länge Plywoodfabriken var i drift låg i vattnet utanför den ett stort timmerupplag, vilket var mycket uppskattat av vissa fågelarter. Här kunde om eftersommaren ett tiotal unga hägrar ses stå stilla som stenstoder på timmerlänsarna, tills någon i båt kom alltför nära.

Trots att mycket skulle kunna berättas om Prästeruds udde både geologiskt och biologiskt måste vi fara vidare utmed det ca 5 km långa Välösundet mot öppna Vänern. Prästeruds herrgård, numera officersmäss för A9, passerar. Här fanns en skogsskola från 1870 till 1890. Vid Fiskartorpet ser vi nya reningsverket. Där efter far vi förbi Skymningens badplats och lägger märke till en vacker bergknalle beväxt med grova tallar, de flesta minst 200 år gamla. För att få bättre utsikt från landsidan har vassen beskurits ganska hårt, men ruggar måste dock sparas här och där för fåglarna, då speciellt för rörsångaren som har sitt bo hängande mellan tre à fyra strån av den gamla vassen.

Vi har en stund mest intresserat oss för den östra sidan, babordssidan, men skall nu något längre fram se åt väster, där vi lägger märke till en stor villatomt med jättestora rhododendronbuskar. Här fanns för några år sedan en törnskata, som gjort till en vana att knipsa huvudet av alla bofinkar, den kom i kontakt med. På en säsong blev det åtskilliga exemplar, såväl äldre som yngre, som blev ett huvud kortare. Några hundra meter

Sannavassen 1929. I bakgrunden Prästeruds udde.

Foto: Evert Nyqvist

längre söderut ser vi en villa inramad av jättestora granar. Här låg förr i tiden Adlersparrarnas på Gustavsvik badplats. På denna tomt häckade också en gång en törnskata med ett egendomligt beteende. Den hade specialiserat sig på att fånga skogsödlor, vilka spetsades på törnarna i ett hagtornsträd. Det normala för arten är att den tar skalbaggar och andra insekter, som spetsas på något vasst föremål vid vacker väderlek för att finnas till hands när sämre väder inträffar och minskar på mattillgången.

Hjälmarssundet, inre farleden till Karlstad, far vi förbi. Sundet avgränsar Tyskön från fastlandet vid Hjälmar snäs. Vintertid är här till stor del öppet vatten på grund av ganska stark ström. Därför har en del intressanta fåglar setts i sundet vintertid, däribland den sällsynta kungsfiskaren. På Tysköns norra udde växte en gammal martall, Tyskötallen, som enligt äldre ortsbor haft samma storlek och utseende åtminstone under 75 år. Den föll för den förödande storm som gick fram över dessa bygder andra onsdagen i oktober månad 1933, höstmarknadsdagens kväll. Här på Tyskön fanns förr en välbesökt uterestaurang under Stads-hotellens regim. Sina glansdagar hade restaurangen under källarmästare Wadstens tid. Ännu kan man se den förfallna byggnaden stå kvar med fönstren igen-spikade, sedan miljökadad ungdom slagit ut sista glas-fönstret.

Vi börjar nu skymta Storvänen och stannar till någon minut på en gammal ankarplats vid Björkö, där man fortfarande kan få se något enstaka segelfartyg ankra upp för alltför hårt väder. Här var också under koleraepidemierna i mitten på 1800-talet karantänplats för fartyg som kom från Göteborg och andra platser, vilka förklarats pestsmittade. Det kunde också hända att någon besättningsman dog under överfarten. I så fall begravdes han härute på Rönnö. Ringbergssundet skiljer Rönnö från Vålön, där det gamla krono-magasinet, som nu ligger vid Fisktorget i staden, var beläget. Där förvarades livsviktiga förnödenheter, insamlade under goda år, för att utnyttjas under nödar.

Strandskatan häckar i Kristinehamns skärgård.

Foto: Dan-Axel Hallbäck.

Mitt emot på östra sidan Vålösundet ligger Rönneberg, en gammal fiskeplats. Här har man kunnat se rörhönan springa omkring på den gamla halvruvtna vas-sen. Den korta stjärten slås med jämna mellanrum uppåt, varvid dess vita undersida syns. Här får vi också se flera andkullar samt en svanfamilj, som väntar på att en vetebrödsskiva eller bulle skall landa på vattnet. Detta, att eljest vilda fåglar betar sig så, är ett resultat

av att människan genom att tycka synd om fåglarna matat dem samt därigenom tyvärr avtrubbat deras naturliga sökande efter föda. Istället för att flytta söderut om hösten stannar sådana "bortskämda" individer kvar i trakten. Detta gör att vi vintertid, särskilt för gräsändernas skull, måste sätta in utfodring som ersättning för deras naturliga föda.

Vålön bildar tillsammans med Kalvön och Sibberön, Kristinehamns stads friluftreservat. Inom detta stora område finns förutom en del smärre djur som grävling och rävm även högvilt såsom älg och rådjur. På babords sida har vi just passerat Stranduddens fyr, och därmed har också en tät sommarstugebebyggelse lämnats bakom oss. Detsamma gäller också Picassoskulpturen, som planeras härute.

Vi styr in på gamla sjöleden till Hults hamn och far då förbi ett mindre skär benämnt Fjällbergen. Namnet är egendomligt. Redan vid sydvästlig kuling slår vattnet över även de högre delarna av skäret. Här häckar, eller åtminstone försöker häcka, bl.a. fisktärna, fiskmåsa och drillsnäppa. Även storlommen fanns här för något tiotal år sedan. En gång såg jag en vacker syn härute strax före solnedgången — en utterhona, som lekte och tumlade om i vattnet med sina två ungar.

Sydöst om Fjällbergen passerar vi genom Grinden, d.v.s. mellan en kvastprick och en slätprick, som står ganska tätt. Sedan detta är gjort har vi Fallskärsholmarna på styrbords sida. Dessa holmars natur är omväxlande och vacker. Här finns också ett rikt fågelliv. Bland fåglarna kan nämnas strandskata, drillsnäppa, fiskmåsa, fisktärna, orre och tidigare även tjäder. Som minne efter konservatorn Lars Nyberg, vilken bodde ensam härute ett antal år på 1920-talet, växer fortfarande en medicinalväxt, fingerborgsblomma *Digitalis purpurea*, som förr och även nu användes inom hjärt-medicinens område. Till vänster ser vi Possebergs-landet och söder därom Bobacksviken. Till höger har vi nu Trinda holmen, i dagligt tal "Trinne holme", en välkänd tilläggsplats för många småbåtsägare tack vare goda landstigningsmöjligheter.

Nära intill ligger Fallholmen. På de låga skären norr om holmen, häckade strandskatan för första gången i våra trakter 1950. På Fallholmen finns flera arter av våra bästa sångfåglar såsom svarthätta, härmsångare, grönsångare, trädgårdssångare m.fl. Mitt emot på östra sidan ses Getholmen, nu fullt utbyggd med sommarstugor, men på 1920-talet häckade berguven fortfarande här. Strax söder om Getön ligger Revsands badplats med flygsand som något att notera.

Vi stannar med vår båt vid Hults f.d. lastageplats och försöker sätta oss in i platsens tilltänkta, stolta historia. Här skulle bli ändpunkt för den stora mellansvenska järnvägen, Köping—Hults järnväg. En hel del fartyg angjorde Hult, kanske mest för utskeppning av trä, men när järnvägen kom hit skulle det bli annat av. Järnvägen nådde emellertid aldrig fram, och därmed var platsen inte längre vad den förutspåts bli. De stora magasinbyggnader som tidigare byggts revs vid slutet av första världskriget.

Här vid Hult skymtar vi Lakholmens fyr i söder, men vi styr västerut i stället, i riktning mot Karlstad. Till höger ser vi Gårdskär, längre fram passerar vi också Viskär (även kallat Vilbskär), för mig bekant som platsen där intressanta rön om fladdermöss och deras liv gjordes på 1930-talet. Dessa studier avslutades emellertid snabbt genom att någon obetänksamt fällde just det träd fladdermössen bodde i.

Måkaln, eller Gossen, som skäret också kallas på sjökortet, skall betyda måsskäret. Detta namn gör det fortfarande skäl för trots att vatten och vind förorsakat så många tragedier bland fåglarnas ägg och ungar. Vid storm vräker sig väldiga vattenmassor över skäret med förödande verkan, men så snart det blir lugnt igen, börjar fåglarna med ny äggläggning. Av häckande arter har jag bl.a. antecknat gråtrut, fiskmås, fisktärna, mindre strandpipare, roska, sädesärta och stenskvätta. Kärrsnäppa och rödbena har jag sett vid flera tillfällen i juli månad, men sådana iakttagelser måste hänföras till tidig flyttning. Småspov och storspov går gärna ner och rastar ett tag här, innan färden fortsätter. Många kristinehamnare med fiske som hobby har också vilat upp sig härute i en motorbåt bakom ett eller flera djupspön. Men vi bryr oss inte om att pröva den eventuella fiskelyckan idag utan fortsätter vår färd mot Stora och Lilla Rörekollran.

Stora Rörekollran är gråtrutarnas kära tillhåll, men även havstruten förekommer i något enstaka par. Tidigare fanns här också silltrut, men den är nu utgången. Ett kråkpar har varje år brukat bygga bo i en liten tall. Trots förföljelse från människans sida har holmen ändå sällan saknat dem.

Lilla Rörekollran har varit tärnornas specialskär. Det var här som jag mitt i tärnkolonien fann roska, häckande vid sötvatten för första gången sommaren 1935. Detta var något av en sensation, då roska tills ansetts vara bunden till saltvatten eller åtminstone till bräckt vatten som i Östersjön. Här kunde man också inte så sällan få se resterna efter pilgrimsfalkens måltider, som ofta bestod av fisktärna. Nu då pilgrimsfalken ej längre finns härute, har också tärnorna nästan helt försvunnit eller åtminstone kraftigt minskat. Roska kan vi dock fortfarande räkna in bland de häckande fåglarna. Silvertärnan har också hört till de fåglar som jag funnit på Lilla Rörekollran. Västerut ser vi Alvön och Långön, och ändå längre bort syns ett litet runt skär med en målad plåthuv på toppen lik den på Lilla Rörekollran. Det är Hova klack, även det ett ur fågelsynpunkt intressant skär med bl.a. roska som häckfågel. Vi nöjer oss med att för denna gång se på fåglarna genom kikaren och fortsätter norrut.

Vi passerar Roholmsskäret, ett sedan gammalt av fisktärnor välbesatt skär, numera bebyggt med sommarstuga. På höger hand ser vi Lindön och bakom ses västsidan av Sibberön. Till vänster har vi Apelholmen, Torrholmen och Boholmen, som alla tre hyser sommarstugor. På Torrholmen fann jag 1933 tillsammans med mina bröder rester av en gammal medeltida boplats. En liknande boplats kom också i dagen på Lindön, då en källare skulle grävas där. Efter analys kunde konstateras att de hopsamlade benen från båda boplatserna härrörde från häst och ko samt får eller get. En mängd fiskben påträffades också. Bland benbitarna fanns gamla hemsmidda båtspikar, en skinnskrapa av ben samt i övre jordlagren kritpipor. Fynden som lämnades till läroverket för förvaring på Riksantikvarieämbetets order har numera försvunnit, tydligen i samband med någon vindsröjning.

Sedan vi sett Tjuvholmen försvinna till höger om oss, styr vi förbi Bodinstenen och kommer så in i Hjälmarsundet, en för småbåtar betydlig genväg till skärgården västerut och Karlstad. Denna farled rensades upp av ett privat företag kallat Hjälmarsundets upprensning u.p.a. år 1934, vilket en gjuten järnplatta erin-

rar om utefter passagen. Vi lägger till vid Motorbåtklubbens brygga, där vår vän Kalle Nilsson vid bensindepån står beredd för påfyllning av den vätska som gör att en så lång färd kunnat ske utan ansträngning.

Hägern fiskar ofta i Hjälmarsundet.

Foto: Foto: Leif Jonsson.

*

Det har nu förflutit mer än tjugo år sedan resan ovan företogs. Mycket har hunnit ändra sig under denna tid. Vid Inre hamnen har såväl badhus som brandstation byggts. Bröderna Larssons Varv är rivet sedan länge. Bredvid gamla Svängbron har en ny bro uppförts med anledning av tillkomsten av den omstridda Västra Ringvägen. Den nya silon vid Centralföreningen har blivit en av stadsbildens dominerande byggnader. En ung pilgrimsfalk höll förresten till här förra vintern.

Sankmarkerna i Sannavassen är numera i det närmaste helt igenfyllda. Gräshoppångaren finns dock fortfarande kvar inom området. Den förekommer numera på många platser i kommunen. Vid Sanna har den också fått sällskap av två senare invandrare, nämligen rosenfink och kärrsångare. Rosenfinken har redan hunnit etablera sig i trakten, medan kärrsångaren håller på att få fotfäste.

Längs östra sidan av Varnumssundet finns i dag en mycket frekventerad cykelväg från Skymningen till Rönneberg. Längs denna väg har vassen på den östra sidan av sundet röjts bort nästan helt, varför de flesta skäggdoppingar, sothöns och rörsångare fått flytta på sig. För Tyskön har en skötselplan upprättats för att behålla öns tidigare karaktär. Den förfallna restaurangbyggnaden håller på att sättas i stånd på privat initiativ. Ute vid Strandudden är Picassoskulpturen på plats sedan länge. Den har blivit något av en symbol för Kristinehamn.

På naturvårdens område har stora förändringar skett under de år som gått. Det är i dag betydligt lättare att vinna gehör för sina åsikter som naturvårdare än för tjugo år sedan. Kalvön och Sibberön har nu avsatts som naturreservat. Sist men inte minst återstår att nämna tillkomsten av det imponerande reservatet Värmlands-skärgården, som omfattar så gott som alla öar inom kommunen, och inom vilket en stor del av min resa företogs.